

FRANCO CARDINI, AVRUPA VE İSLAM, ÇEV. GÜROL KOCA, İSTANBUL: LİTERATÜR YAYINLARI, 2004

Havva TURAN*

Özet

Dünyada yaşanan son gelişmeler tekrar Avrupa ve İslam dünyasının dinamiklerini hatırlatmıştır. Bu alanda çalışmalar yapılmış ve yapılmaya da devam etmektedir. Kaygan bir zemin üzerindeki ilişkiler siyasi konjonktüre göre şekillenmiş ve bilimsel çalışmalara da yansımıştır. Bu çalışmalar farklı zamanlarda farklı amaçlar doğrultusunda yapılmıştır. Franco Cardini de zıtlıklara karşı ılımlı bir dengenin sağlanmasına katkıda bulunanlardandır. İtalyan tarihçi Franco Cardini tarafından kaleme alınan bu eser, kültürlerarası diyalogun oluşturulması için bir proje çalışması sonucu ortaya çıkmıştır. İslam'ın Avrupa coğrafyasındaki serüvenini ele alan yazar, Avrupa merkezci yaklaşımdan uzak durmaya çalışarak Avrupa ve İslam dünyasının zaman zaman yaşadığı çatışmacı ve uzlaşmacı yönlerini ortaya koymaya çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam, Avrupa, Tarihsel Dinamikler, Kültürel Kodlar

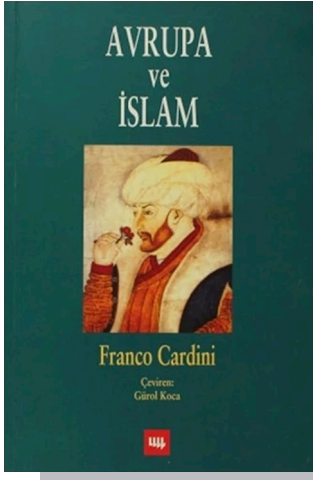
FRANCO CARDINI, EUROPE AND ISLAM, TRANS. GUROL KOCA, ISTANBUL: LITERATURE PUBLICATIONS, 2004

Abstract

Recent developments in the world have again reminded us of the dynamics of Europe and the Islamic world. Studies have been carried out and continue to be carried out in this field. Relations on a slippery ground have been shaped according to political conjuncture and reflected in scientific studies. These studies were carried out at different times for different purposes. Franco Cardini is one of those who contributed to a moderate balance against contradictions. This work, written by Italian historian Franco Cardini, is the result of a project for the creation of intercultural dialogue. The author, who deals with the adventure of Islam in the European geography, tries to stay away from the Eurocentric approach and tries to reveal the conflicting and reconciliatory aspects of Europe and the Islamic world that experienced from time to time.

Keywords: Islam, Europe, Historical Dynamics, Cultural Codes

* Arş. Gör. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, havvasebetci@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8932-3962

Haçlı Seferleri üzerine çalışma yapan İtalyan Ortaçağ tarihçisi Franco Cardini (d.1940/Floransa), Hristiyan - Müslüman ilişkilerine merak duymuş ve İslam dünyasını araştırmaya başlamıştır. Bu doğrultuda Avrupa'nın Müslümanlara yönelik oluşan önyargıların

köklerini irdelemek ve İslam etkisinin Avrupa kıtasındaki avantaj ve dezavantajlarını incelemek için *Avrupa ve İslam (1999)* adlı eserini kaleme almıştır. Orta Çağ'dan başlayıp Modern döneme kadar geniş bir zaman perspektifinden bakan yazarın, İslam dünyasına karşı ılımlı bir tutumu zaman zaman cümlelerine yansımıştır. Ancak bu tutumu eserin bütününde görmek mümkün değildir. (s.227) Avrupa'nın akla dayalı modern bir topluluk olduğu profili çizen "ben"i merkeze alıp ötekileştirme yapan Avrupa merkezci yaklaşımdan etkilenmemesinin mümkün olmadığını izah etmektedir ve okuru uyarmaktadır. Bunun nedenini ise hem çağların dönemlere ayrılması hem de kıtaların adlandırılması gibi zaman ve yer tanımlarının Batı kültür geleneğine ait olmasına bağlamaktadır.

Bir Peygamber ve Üç Kıta bölümünde kitabın başlığındaki asimetriden bahseden Cardini, Müslümanlarda dinin Hristiyanlarınkinden farklı olarak hayatın tüm dokusuna nüfuz ettiğini vurgulamakta ve Asya'nın İslam'a indirgenmesinin yanlış olacağı düşüncesindedir. Bundan dolayı kıta üzerinden Hristiyanlık açıklaması yapılabilirken, aynı şeyin İslam açısından yapılmasını doğru bulmamaktadır. Ayrıca Cardini, 18. yüzyıl İngiliz tarihçisi Edward Gibbon'un "Poitiers ve Charles Martel'in Müslümanlara karşı kahramanca mücadelesi olmasaydı, Oxford'un çan kulelerinde ezanların okunacağı, devrin en meşhur üniversitelerinde Kuran derslerinin verileceği" gibi mitinin miladını doldurduğu kanaatindedir. (s.7) Diğer bir sav olan Franklar ile Papalık tarafından Poitiers zaferinin kutsanması Doğu'da Müslümanlara karşı başarılı olan Isaurialı III. Leo (675-741)'nin şa-

nına gölge düşürmek için olduğunu izah etmektedir. (s.7) Ayrıca yazar İspanya ve Sicilya üzerinden yayılan İslam etkisinin zamanla azaldığı özellikle de Haçlı Seferleri ile uzun soluklu çatışmaya dönüştüğünü vurgulamaktadır. Müslüman-Hristiyan bağlamında seferleri değerlendiren yazar bu tür girişimlerin askeri ve siyasi başarılarından ziyade kıtaya kültürel anlamda etkisinin olmadığı Arap düşüncesinin Batı kültürüne İspanya üzerinden girdiği genel görüşüne katılmaktadır.

On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıllarda Anlaşmazlık ve Çatışmalar başlığının değerlendirilmesinde yazar, Batı'nın İslam'a bakış açısındaki değişimi ve kalıpların devamlılığını üç tip üzerinden analiz etmiştir. Bunlardan ilki, Hz. Muhammed'e yönelik olumsuz tutumun devam ettiği söylemidir. Ancak bu algı ne kadar devam etse de İslam-tasavvuf araştırmacısı Annemarie Schimmel tarafından değiştirilmeye çalışılmıştır. Ona göre Hz. Muhammed'in hayatı ve faaliyetleri kendi tarihi süreci içinde değerlendirilmeliydi. İkincisi ise Doğu'daki Haçlı Kontluklarına karşı zafer kazanan Eyyubi Devleti yöneticisi Selahaddin Eyyubi'ydi. Bazı Avrupalı düşünürler tarafından Muhammed gibi o da Deccal'ın habercisi olarak betimlenmişti. Ancak 18. yüzyıl romantizm akımından dolayı İslam'a karşı yapılan bu tür etiketlendirme değişmeye başlamıştır. Üçüncü Haçlı Seferi'nde (1189-1192) İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard ile Selahaddin Eyyubi arasında zaman içerisindeki uzlaşmacı politika, Müslüman-Hristiyan ilişkilerinde ılımlı bir diyalog oluşturmuştur. Bu ılımlı diyalogdan dolayı Romantik çağ Avrupa'sı Selahaddin Eyyubi'yi yüceltmıştır. Üçüncü kişi ise *Yaşlı Dağlı* lakabıyla anılan Batıni lideri Hasan Sabbah'tır. Haçlılar ile Batıni ilişkilerinden ve Doğu'nun egzotik olarak görülmesinden dolayı bu lider zamanla ideal tip haline gelmiştir. Bu üç tiplere tasvir modern çağın siyasi ve dini şartları çerçevesinde değişimler geçirmiştir. Batı'nın Hz. Muhammed ve İslam algısına karşı oluşan önyargıların izlerine günümüz Avrupası'nda yapılan propagandalarda hala görmektediriz.

Cardini, *Firavunun Hazinesi* başlığı altında bu algının nasıl ortaya çıktığını değerlendirmiştir. 12. yüzyılda İslam'a ilginin oluşması ile Muhterem Peter eşliğinde bir çeviri hareketi başlamıştır. Muhterem Peter'in incelemesi olan *Summa totius heresis Sarazenorum*, Turpin'in *Historia de vita Caroli Magni et Ro-*

landi eius nipotis'u, Thomas Aquinas'ın *De rationibus fidei contra Sarazenos, Graecos et Armenos* gibi eserlerinde İslam'ı bir kabul görme çabası, şiddet ve kılıç dini, şehvetten başka gayesi olmayan ve sahte bir peygamber şeklindeki Muhammed tasviri ve onu güç imgesi gören betimlemeler söz konusudur. Olumsuz algılara rağmen Muhterem Peter'ın başlattığı çeviri faaliyetlerinin gittikçe artmasıyla pek çok İslam âlimi tanınmış ve 13. yüzyılda İslam felsefesi ile bilimi Avrupa üniversitelerinde okutulmaya başlanmıştı. İbn Rüşd, İbn Sina, Gazali, İbn Tufely ve İbn Bacce gibi İslam filozof ve âlimleri İber Yarımadasından Avrupa'ya yayılmış ve eserleri Avrupalı bilginlerin elinde dolaşmıştır. Eserin *Korkunun Efendileri* başlığı altında iki topluluğun karşılıklı beğeni ve nefret duyguları içerisinde Arapçadan çevrilen astronomi ve simya kitaplarının yanı sıra Doğu'nun mistik ruhunun da Avrupa insanının ilgisini çektiği vurgulanmaktadır. Doğu'nun bu mistik yönü Müslümanların temsilcisi Hz. Muhammed'i karalamak için kullanılmış olsa da Cardini'ye göre bu tür tartışmaların zuhuru Arap-Müslüman dünyasının derin bir *felsefe* anlayışına sahip olduğunu göstermektedir. (s.120) Mistik akımların Arap-Müslüman tarafından işlenmesi Batı dünyası tarafından tedirginlikle karşılanmış ve bunun felsefenin önüne geçtiği kanısı vardır. Bundan dolayı Avrupa dünyasında Müslüman kültürünün şüpheli ve güvensiz bir kültür olarak tanımlanmasına sebep olmuştur. Cardini, Avrupa'nın Müslümanları bu şekilde kodlamasını eleştirerek Batı'nın kendi sekülerleşmesi arasındaki bir dönem algısına bunu dayandırmış ve Batı'nın Müslümanları yanlış anlaması ve bu anlayışında da ısrarcı davranmasını tenkit etmiştir. (s.123)

Arapların siyasi gücünün azalıp kültürleri ile hemhal olan Avrupa'nın, Türklerin tarih sahnesine çıkması ile huzuru bozulmuştur. Türk tehdidi Batı'ya doğru ilerlemekte ve Avrupa'yı tedirgin etmekteydi. Artık *Inimicus cruus, inimicus Europae* yani Haçın ve Avrupa'nın düşmanı Osmanlılardı. Avrupa ve Osmanlı Devleti arasındaki siyasi olayların değerlendirildiği bölümde daha çok siyasi içerikli bir çalışma teması işlenmiştir. Osmanlı'nın gayrimüslimlere karşı hoşgörüsüne değinen ve hukuki haklarını gözetken bir devlet özelliği taşımasına, savaş yeteneğinin ve askeri disiplinine övgüler yağdırırken (s.177), onun Batı dünyasına karşı ilgisizliğini de eleştirmektedir. Türklerin başarıları sorgulanırken 16. yüzyıl Hris-

tiyan dünyasında da Erken Dönem düşüncesinde olduğu gibi Tanrı tarafından cezalandırılma algısının devam ettiğini görmekteyiz. Ancak hümanist akımın öncüsü olan Desiderius Erasmus (1465-1536) barış için ön şartın barış olduğunu savunmuş ve Batılıların kendi aralarındaki savaşı bitirmelerine dair önerilerde bulunmuştur. Nihayetinde de düşünür, Türklerle karşı Hristiyan kılıcı ile değil Hristiyan öğretileriyle mücadele vermelerinden yanaydı. Reform'da ise Katolik ile Protestanlar birbirlerini Müslümanlarla ittifak kurmakla suçlamışlardı. Ancak aralarındaki anlaşmazlıktan dolayı birbirleri ile ittifak kurmaktansa Müslümanlarla ittifak kurmayı tercih etmişlerdi. Neticede Hristiyan mezhepler arasındaki çatışmanın sonucu olarak İslam dinin sorgulanması ve anlaşılması geleneği zuhur etmiştir.

Cardini'nin *Sultanlar, Korsanlar ve Dönmeler* başlığındaki aktarımına göre "Düşmanımın düşmanı dostumdur" siyasi stratejisini Müslümanlara karşı zaman zaman uzlaşma aracı olarak kullanan Kutsal Roma İmparatoru Kral V. Charles (1500-1558), atalarının izinden giderek Afrika'nın fethine devam etmiş ve Hristiyanlık için Müslümanlarla savaşmaktan da kaçınmamıştır. (s. 180) 1538 yılında Preveze Deniz Savaşında Barbaros Hayrettin Paşa'nın başarısından dolayı V. Charles, VII. Clerment ve Venedik ittifakı büyük darbe almıştı. Cardini, Cenevizli Andrea Doria'nın komuta ettiği filonun yenilmesini Doria'nın Venediklilerin siyasi ve ekonomik güç kazanmasını istememesine bağlamaktadır. Ancak açık sularda Ceneviz ile Venedikliler rekabet halinde olsa da Papalık ve Krallığa karşı gelecek kadar cesur davranabileceğini söyleyemeyiz. Preveze'nin intikamı mahiyetinde olan 1571'de İnebahtı Savaşı'nda Avrupa Osmanlı Devleti'ni mağlup etmiştir. Bu galibiyet sonucu İslam'ın simgesi Ay, Avrupalı ressamlar tarafından Bakire Meryem'in ayakları altında çiğnenirken resmedilmişti. 7 Ekim 1571 tarihinde Müslümanların İnebahtı mağlubiyeti, Hristiyan dünyasında Papa V. Pius (1504-1572)'un isteğiyle "Meryem Ana Zaferi" olarak kutlanmaya başlanmıştı. XIII. Gregorius (1502-1585) döneminde ise "Meryem Ana Günü" olarak resmileşmişti. (s.188) Siyasi olayların dini ve kültürel yapı üzerine etkisini İnebahtı örneğiyle açıklayan Cardini, Türklerin Avrupa'da ilerleyişiyle oluşan merakın Avrupalı tüccar ve gezginleri İslam topraklarına sıklıkla seyahat etmeye teşvik ettiğini ve bunun öncülüğünde Hristiyan alimlerinin kültür

dengeğini kendi lehlerine çevirdiğini vurgulamaktadır. Son bölümlerde ise Osmanlı Devleti'ni çözülmesi ile birlikte yeni ulus devletlerin ortaya çıktığı, Arapların Avrupa desteği ile bağımsızlıklarını ilan ederek Osmanlı'dan ayrıldığına değinmiştir. Yazar, Avrupa Devletleri tarafından Arapların ve Kürtlerin hayata geçirilmeyecek vaatlerle oyalandıklarını ve günümüze kadar gelen sorunların temelini attıklarını ifade etmektedir. Cardini, realist bir bakış açısıyla tarihi olayların bir nevi nasıl politize edildiğini de örnekler üzerinden açıklamıştır.

Cardini'nin eserinde değindiği diğer bir konu ise Yahudi-Filistin sorunudur. Ona göre Avrupa'nın Yahudileri Filistin bölgesine yerleştirmesi ve bu toprakların her iki topluluğu da besleyecek görüşünde olması problemi tetiklemiştir. Onların sıradan topraklar diye Yahudileri yerleştirdikleri yerler Yahudiler için arzu edilen topraklardı. Bu yerleştirme politikası iki toplum arasında çatışmaya dönüşmüş ve günümüzde Filistin halkının büyük bir felaket yaşamasına sebep olmuştur. Son olarak Avrupa'ya çeşitli sebeplerden dolayı göç eden Müslüman topluluklarının bir İslam dalgası daha oluşturup oluşturulmayacağı tartışmasıydı. Yazara göre artık savaşlarla yapılan bir akım yoktu. Avrupa'ya doğru yoğun bir göç akını söz konusuydu ve 20. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'da Müslümanların durumu da son derece farklıydı. Çünkü Darül İslâm'ın dışında İslam hukukunun geçerli olmadığı topraklarda homojen Müslüman grupların olması o dönemlerde yeniydi. Bir kimlik karmaşası yaşadıklarını, artan Müslüman topluluklarının neden olduğu sorunlar ve fundamen-

talist grupların oluşturduğu gerilimlerle kendini bulamamış Avrupa'da tutunmaya çalışmaları Avrupa'yı korkutmuştu. Ancak 2014 yılında Cardini ile yapılan bir röportajda, bu dalganın kalmadığı Avrupa'nın bunu medyada İslam korkusu yaratabilmek ve Ortadoğu'daki askeri müdahaleleri haklı çıkarmak için bir propaganda aracı olarak kullandığını iddia etmiştir.¹

Sonuç olarak Avrupa ve İslam arasında ortak bir kültür kurmak amacıyla kaleme alınan eser, çok fazla bilgiyi ele alarak bazen konudan uzaklaşmıştır. Eserde terimlerin açıklanmasına rağmen yazarın tecrübeleri ve geniş bilgi donanımı eserde kaynak göstermesini engellemiş ve kaynakçanın belirtilmemesi okuyucunun verileri analiz etmesine engel olmuştur. Cardini, Aydınlanma çağında İslam dünyasının durumunu anti-rasyonel (s.227) şeklinde açıklamıştır. Ancak Cardini'nin İslam dinine dair bu görüşü çeşitli sebeplerden dolayı eleştirilebilir. Zaman içerisindeki İslam dünyasının durağanlığı buldukları coğrafyalardaki savaşlar ve ekonomik şartların yetersiz olmasına bağlanabilir. Refahın ve siyasi birliğin olduğu coğrafyalarda bilim gelişmeye devam etmiştir. Diğer yandan Hristiyan-Müslüman ilişkileri sürekli kaygan bir zemin üzerindedir. Siyasetin de bu ilişkileri din adı altında her zaman şekillendirme girişimi olmuştur. Siyasi rollerin yanı sıra Avrupa ve İslam dünyası arasında ilişkinin tamamen sonlandırılması da mümkün değildir. Ancak son dönemlerde siyasi figürlerden ziyade insanlık uğruna bütünleşen halkların sesi inanç ve coğrafyanın ötesine geçmeye başlamıştır.

1 Rabia Albayrak, "Dünyaca ünlü İtalyan tarihçi Franco Cardini: "Modern Avrupa'da Osmanlı rejimini benimseyen düşünürler vardı" , *Derin Tarih*, s.32, Kasım 2014.